

yette bulundular. Busrâ, Halep ve Nusaybin'de kadılık, Dimâşk'ta hatiplik yaptı. Şâfiî fıkıhında, usul ve hilâf ilimlerinde seçkin bir yeri vardı.

Dimâşk'ta Emîniyye Medresesi'nde ders okuttuğu sırada Şam Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir Yûsuf tarafından istemediği halde vezirliğe tayin edildi (648/1250). Ancak bu görevi iki gün devam etti, hükümdara mektup yazıp görevden affını istedi. Hükümdar ve devlet adamlarıyla yakın münasebet kurmadı. Bütün mal varlığını halka dağıttı. Daha sonra tasavvuf yolunu seçti ve halktan büsbütün uzaklaşarak kimsenin bilmediği bir yerde yaşamaya ve cefr ilmiyle uğraşmaya başladı. Harflerden bir daire meydana getirerek bu harflerden ve üzerindeki işaretlerden anlamlar çıkarıyor, gâipten bazı şeyler keşfettiğini söylüyordu. Yâfiî'nin kaydına göre Ebû Sâlim, vezirliği terkedip zühdü tercih ettiğini dile getiren, kendisi hakkında söylenmiş bir manzumenin ikinci mısraının on bir harften oluşan son iki kelimesinden (اصاب العدنا) ölüm tarihini çıkarmış ve tahmin ettiği gibi on bir gün sonra da ölmüştür. Ebû Sâlim cefr ilmiyle uğraşan belli başlı kişilerden biridir. Cefr konusunda birçok kitap yazmakla beraber daha sonra bu işten vazgeçtiği rivayet edilmektedir.

651'de (1254) hac görevini ifa edip Dimâşk'a dönen Ebû Sâlim, burada kısa bir süre *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'yı okuttuktan sonra Halep'e gitti ve 27 Receb 652 (12 Eylül 1254) tarihinde orada vefat etti.

Eserleri. 1. *el-İkdü'l-ferîd li'l-Meliki's-Sa'îd*. Eyyübî Hükümdarı Melik

Saîd adına telif edilen eser dört bölümden meydana gelmektedir. Ahlâk kurallarına, saltanat ve yönetime, dinî esaslara dair bazı bilgileri ihtiva eden kitap Kahire'ye de yayımlanmıştır (1283, 1306, 1310). 2. *Nefâ' isü'l-ânâşir li-mecâlisil-Meliki'n-Nâşir*. Kâtib Çelebi, *el-İkdü'l-ferîd* için zikrettiği muhtevayı bu eser için de benzer ifadelerle tekrarlamaktadır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1965; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 607; *Suppl.*, I, 839). 3. *Me'tâlibü's-sûl fi menâkıbi âli'r-Resûl*. On iki imamın menâkıbından bahseder. Süleymaniye (Zühdü Bey, nr. 87; Yenicami, nr. 899) ve Beyazıt (Veliyyüddin Efendi, nr. 2648) kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan eser Tahran (1287, Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Tezkiretü'l-havâş* adlı eseriyle), Leknev (1302) ve Nəcəf'te (1381) basılmıştır. 4. *Miftâhu'l-felâh fi i'tikâdi ehli's-salâh*. Tasavvuf konusunda telif edilmiş olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 2361/1, vr. 1^b-36^b). 5. *Zübdetü'l-makâl fi fezâ'ili'l-aşhâb ve'l-âl*. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Damad İbrâhim, nr. 303, 128 varak). Ebû Sâlim'in ayrıca *İnâsü'l-hikem min enfâsî'l-Hakem* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 839), *Ta'şsilü'l-merâm fi tafzîli's-şalât 'ale's-şiyâm* ile (Brockelmann, *GAL*, I, 607) *Zübdetü'l-muşannefât fi'l-esmâ' ve's-şifât* adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

Cefr Konusundaki Eserleri. 1. *ed-Dürü'l-munazzam fi's-sırril-a'zam*. Cefre dair geniş bilgiler veren ve *Cefru İbn Talha*, *Miftâhu'l-cefr* diye de tanınan eserin Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 1984;

Ayasofya, nr. 517; Lâleli, nr. 1532; Süleymaniye, nr. 1060), Köprülü (nr. 926) ve Millet (Ali Emîrî, nr. 2429) kütüphanelerinde çeşitli yazmaları mevcut olup Hindistan'da *el-Cefrül-câmi' ve'n-nürü's-sâhî* adıyla basılmıştır (ts.). Bu eser *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 592) *el-Cefrül-câmi' ve'n-nürü'l-lâmi'*, *Hediyetü'l-ârifin*'de (II, 125) *el-Cefrül-câmi'* ve *miş-bâhu'n-nürü'l-lâmi'* şeklinde kaydedilmektedir. 2. *Risâle fi'l-cefr*. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Lâleli, nr. 3663/3).

BİBLİYOGRAFYA:

Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ'*, XXIII, 293-294; a.m.f., *el-İber*, III, 269; Safedî, *el-Vâfi*, III, 176; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 188; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 128-129; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, VIII, 63; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 503-504; İbn Haldûn, *el-İber*, V, 213; Makrizî, *Kitâbü's-Sülâk* (Ziyâde), I/1, s. 396; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 33; *Keşfü'z-zunûn*, I, 360, 592, 734; II, 954, 1152, 1714, 1760, 1965; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 259-260; Râgib et-Tabbâh, *l'âmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ*, Halep 1342/1923, IV, 437-438; Serkis, *Mu'cem*, I, 69, 147-148; Brockelmann, *GAL*, I, 607-608; *Suppl.*, I, 838-839; *İzâhu'l-meknân*, II, 499; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 125; Ağâ Büzürg-i Tahranî, *Zeyhü Keşfü'z-zunûn*, Tahran 1387/1967, s. 91; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 104-105; Abdülâziz Tabâtabâî, "İbn Talha", *DMBİ*, IV, 144-145.

ALİ ÖNGÜL

EBÛ SEHL el-MESİHÎ

(bk. MESİHÎ, Ebû Sehl).

EBÛ SEHL b. NEVBAHT

(Abu Sehl bin Nubhāt)

Abbâsiler'in
ilk döneminde yaşayan
astronom ve astrolog.

Astronomi, astroloji, edebiyat, kelâm ve siyaset gibi birçok alanda şöhret kazanmış olup Şii olan ünlü Nevbaht ailesinin önde gelenlerindedir. Bu ailenin kurucusunun *Şâhnâme*'de adı geçen Gûderz'in oğlu Gîv olduğu söylenirse de adı bilinen ilk ferdi Hakîm (Fârisî) unvanıyla anılan, Halife Mansûr'un başmüneccimi ve muhtemelen *Fî Serâ'iri ahkâmî'n-nücûm* adlı eserin (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2951/7; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2684/2) yazarı olan Nevbaht veya Neybaht'tır.

Ebû Sehl'in asıl adının Hurşîdmâh (Harşdmâh) Taymâzâ (Tîmâz) Mâbâdâr Hus-

Ebû Sâlim en-Nasibî'nin *Zübdetü'l-makâl fi fezâ'ili'l-aşhâb ve'l-âl* adlı eserinin unvan sayfasi ile ikinci sayfasi (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 303, vr. 1^a 2^a)

revâ Behşâd olması, özellikle bu ismin güneş ve ay kelimelerini içermesi, baba Nevbaht'ın ihtidâ etmesinden önce, muhtemelen Abbâsî hilâfetine başlangıcında veya biraz önce doğmuş olabileceğini akla getirmektedir. Kaynaklarda kendisine Ebû Sehl künyesinin Mansûr tarafından verildiği belirtilir. Bu künyenin bilhassa o devirde ve o devri takip eden yıllarda yaygın şekilde kullanıldığı, büyük kısmı bu aileden gelmeyen pek çok kişinin bu künye ile meşhur olduğu bilinmektedir.

Mansûr'un hilâfetine (754-775) sonra doğru öldüğü sanılan babasının yerine başmüneccim olan Ebû Sehl, halifenin yakın adamlarından biri haline geleerek onunla birlikte 775 yılında hacca gitti. Mansûr'un halefleri Mehdi-Billâh (775-785) ve Hâdi-İlelhak (785-786) dönemlerinde saraydaki görevinin ne olduğu bilinmemekle birlikte Hârûnürreşid zamanında (786-809) Hizânetü'l-hikme'de Pehlevîce'den ve diğer dillerden Arapça'ya tercüme yapmakla görevlendirilenler arasında onun adına da rastlanmaktadır. Hârûnürreşid'in hilâfetine sağ olduğu bilinen Ebû Sehl'in ne zaman öldüğü belli değildir. Her ne kadar kaynaklarda belirtilmiyorsa da hilâfet sarayındaki müneccimlik görevini ölünceye kadar sürdürdüğü düşünülebilir.

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, Ebû Sehl'in çoğu bugün mevcut olmayan yedi kitabının adını vermektedir. Fuat Sezgin ise on bir risâle ve kitabını sayar (GAS, VII, 114). Bunlardan en çok bilineni *Kitâbü'l-Yehbuâtân* (Nehmuâtân) *fi'l-mevâlid* olup bunun dışındaki başlıca kitapları da şunlardır: *Delâletü'l-kevâkib* (Tahran Meclis Ktp., nr. 6452'de bir kısmı var), *Kitâbü'l-Muntehabât* (Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Sefnetü'l-ahkâm* adlı kitabına kaynak olan en önemli eseri), *Kitâbü't-Teşbih ve't-temsîl*, *Kitâbü Tahvîli sini'l-mevâlid*, *Kitâbü'l-Fe' li'n-nücûmî*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 225, 299-301; İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-ulemâ*, s. 266-267; Abbas İkbâl, *Hânedân-ı Nevbahtî*, Tahran 1933; Sezgin, GAS, VI, 60, 108; VII, 100-101, 114; Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaften*, s. 303; Seyyid Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 363-364; *A'yânü's-Şi'a*, VIII, 410-412; D. Pingree, "Astronomy and Astrology in India and in Iran", *ISIS*, LIV (1963), s. 240; a.mlf., "Abû Sahl b. Nawbakht", *Elr.*, I, 369; L. Massignon, "Nevbaht", *IA*, IX, 219; a.mlf., "Nevbahtî", a.e., IX, 220; a.mlf., "Nawbakht", *El²* (İng.), VII, 1043-1044.

CENGİZ AYDIN

EBÛ SELEME b. ABDURRAHMAN b. AVF

(أبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف)

Ebû Seleme (Abdullâh) b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13)

Hadis hâfızı,
Medineli yedi tâbiîn fakihinden biri.

22 (642-43) yılı civarında Medine'de doğdu. Bazı nesep âlimleri adının Abdullah olduğunu belirtmekte, alfabetik sıralanmış kaynakların bir kısmında biyografisi "Abdullah" maddesinde yer almaktadır. Adını İsmâil, hatta Ebû Seleme şeklinde kaydedenler varsa da Ebû Seleme'nin onun künyesi olduğu anlaşılmakta, ancak Ebû Seleme b. Abdurrahman diye tanınmaktadır. Kendisi on yaşında iken aşere-i mübeşşere'den olan babası Abdurrahman b. Avf vefat etti. Annesi Tüme'dir, hıristiyan Kelb kabilesinin reisi Asbağ b. Amr'ın kızı olup sahâbedendir. Hz. Peygamber, Kelb kabilesine gönderdiği seriyeye Abdurrahman b. Avf'ı kumandan tayin ederek (bk. DÜMETÜLCENDEL) ona kabile reisinin kızıyla evlenmesini tavsiye etmiş ve bu evlilikten Ebû Seleme dünyaya gelmiştir. Ebû Seleme'yi Hz. Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsüm emzirdiği için Hz. Âişe onun süt teyzesi olmuş, bu sebeple Ebû Seleme Âişe'nin ilminden kolayca faydalanma imkânı bulmuştur. Hz. Osman, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Selâm, Ebû Eyüb el-Ensârî, Ümmü Seleme, Ümmü Süleym, Ebû Hüreyre, Mugire b. Şu'be kendilerinden faydalandığı sahâbilerden bazılarıdır. Urve b. Zübeyr ve Atâ b. Yesâr gibi tâbiîlerden hadis rivayet etmiş olup küçük yaşta iken babası öldüğünden ondan yaptığı rivayetler mürsel* sayılmıştır. Kendisinden oğlu Ömer ile Şa'bî, Ömer b. Abdülâzîz, Nâfi', Zührî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yahyâ b. Ebû Kesîr, Hişâm b. Urve gibi tanınmış âlimler hadis öğrenmişlerdir. Saîd b. Âs 49 (669) yılında Medine valisi olunca onu kadı olarak görevlendirdi ve 54 (674) yılında valilikten azledilinceye kadar Ebû Seleme bu görevde kaldı. Daha sonra da yerine kardeşi Mus'ab getirildi. Ebû Seleme 94 (712-13) yılında Medine'de vefat etti. Bu tarih 93 (711-12), hatta 104 (722-23) olarak da zikredilmiştir.

Tâbiînin ikinci tabakasında yer alan Ebû Seleme, çok hadis bilen güvenilir bir muhaddis ve pek çok fetvası bulunan tanınmış bir fıkıh âlimidir. "Fukahâ-i seb'a" diye bilinen Medineli yedi fakihin

yedincisi tartışmalı olup ileri sürülen üç isimden biri de Ebû Seleme'dir. Medineli bu on âlime "fukahâ-i ehl-i Medine" adı verilmekte, o devirde Medine'de en çok hadis bilen iki kişiden birinin Urve b. Zübeyr, diğerinin de Ebû Seleme olduğu söylenmektedir. Mâlik b. Enes onun bir ilim adamı, Ebû Zür'a er-Râzî güvenilir bir muhaddis olduğunu kaydedenler. Zührî dört büyük "ilim denizi" gördüğünü söyleyerek fukahâ-i seb'adan Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ile Ebû Seleme'nin adını sayar. Ebû Seleme'nin İbn Abbas ile sık sık tartışarak çeşitli konularda onunla ihtilâfa düştüğü ve bu tutumu sebebiyle İbn Abbas'tan gerektiği şekilde faydalanmadığı söylenmektedir. Hz. Âişe bundan dolayı onu kınamıştır. Ebû Seleme'nin kendisine fazlaca güvendiğini gösteren başka rivayetler de vardır. Nitekim Şa'bî'den nakledildiğine göre Ebû Seleme Küfe'ye gittiğinde Şa'bî onu ziyaret ederek Medine'nin en âlim zatının kim olduğunu sormuş, o da kendini ima etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 155-157; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 130; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 237-238; Vekî, *Ahbârü'l-ku'dât*, I, 116-118; Nevevî, *Tehtib*, II, 240-241; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 287-292; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1411/1990, s. 522-523; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 63; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 116; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 453-454; a.mlf., *Tehtibü't-Tehtib*, XII, 115-118; Hazrecî, *Hulâşatü Tehtib*, s. 451; Sükeyne eş-Şihâbî, *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*, Dimaşk 1989, XIII, 7-10.

MÜCTEBA UĞUR

EBÛ SELEME el-HALLÂL

(أبو سلمة الحلال)

Ebû Seleme Hafs b. Süleymân el-Hallâl el-Hemdânî (ö. 132/750)

Abbâsiler'in ilk veziri.

İslâm tarihinde vezir unvanını alan ilk kişidir. Bazı kaynaklara göre Küfe'de bir mahalleye adını veren Sebî kabilesinin, diğer kaynaklara göre Hâris b. Kâ'b kabilesinin İnan asıllı mevlâ*sı idi. Kılıç kıyı veya sirke imal ederek sattığı, yahut bunları yapanlara görüştüğü için kendisine "Hallâl" denilmiştir. Abbâsî ihtilâl hareketinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Zengin olan Ebû Seleme servetini ihtilâl hareketini desteklemek için harcamıştır. Meşhur Abbâsî dâisi Bükeyr b. Mânân, 127 (744-45) yılında ölümünden